جزؤ : ١

١ نيسان ١٣٢٩

تاريخ عثمانى انجمنى

مجموعه‌سى

ايكى آيده بر نشر اولنور

مندرجات

استانبول

احمد احسان وشركاسى

مطبعه‌جيلق عثمانلى شركتى

١٣٢٨

سلسلهٔ وقوعات دولت علیه‌ده ضبط ایدلمیان

۱۱۴۲ سنه‌سی حادثاتی

۱ — ضبط ایدلمسی حقنده تدقیقات ، ۲ — وقوعاتك تفصیلاتی

— ۱ —

معلوم اولدیغی اوزره دولت عثمانیه‌نك حادثات تاریخیه‌سنی ، وقوعات کونیه‌سنی تحریره مخصوص اولان « وقعه نویسلك » خدمته اولجه « شهنامه‌جیلك » دینلوردی . شهنامه‌جیلك‌ده خلفی وقعه نویسلك کبی ، مناصب رسمیه‌دن معدود ایدی . بووظیفه جناب فاتحك زماننده احداث اولندیغی معلوم ایسه‌ده وقعه نویسلك نامنه تبدیلی تاریخی صورت قطعیه‌ده معین دکلدر. نشانجی عبدالرحمن پاشا سلطان محمد رابع طرفندن ۱۰۷۴ سنه‌سنده امر شفاهی ایله تحریر وقایعه مأمور اولدیغندن بعض تاریخلرده برنجی وقعه نویس اوله‌رق مذکوردر . مع مافیه اکثر تاریخلرده مورخ « نعیما » ایلك وقعه‌نویس اوله‌رق کوسترلدیکندن طولایی ، بوندن اعتباراً شهنامه‌جیلك نامنك وقعه نویسلك عنوانه تبدیل اولندیغنی قبول ضروریدر .

زمان احداثندن « لقمان » زمانه‌قدر تعیین ونصب اولنان شهنامه‌جیلر تاریخ عثمانی‌یی منظوم اوله‌رق یازمشلردر . بونك خلفی اولان « تعلیقی زاده کاتب محمد » ایسه منثور ومنظوم اوله‌رق تحریر ایتمشدر . آنك خلفی « حکمی افندی »یه بومأموریتك توجیهی آمر ۱۰۱۰ سنه‌سی جماذی الاخره‌سنك اواخری تاریخلی فرمان پادشاهیده اوصورتله تحریری بالخاصه امر اولنمشدر [۱] .

[۱] سفینة الرؤسا. ص۲۹ — ۳۰ .عثمانلی تاریخ ومورخلری. ۴۱ — ۴۲

حكمى ايله نعيما آره سنده كچن شهنامه جيلرك اساميسنه دائر تاريخلرده هيچ معلومات كوريله مديكندن بلكه ده اومدت ظرفنده بو مأموريت متروك قالمشدر .

شهنامه جيلر وقوعات تاريخيهٔ عثمانيه يى صورت غيرمطرده ده وخواجه سعدالدين افنديك بحقّ تلميح وبيان ايتديكى وجهله صورت فردوسيانه ده اغراقات ومبالغات محجمانه ايله مملو اوله رق ضبط ونظم ايتمشلردر . نعيما ايسه وقعه نويس اولدقده بيك تاريخندن اعتباراً تورخ وقوعاته ابتدار ايتمش ، اخلافى اولان وقعه نويسلر ايسه ١١٤٢ سنه سى وقوعاتى خارج اولمق اوزره خاقان اسبق « جنتمكان سلطان مراد خان خامس » ك جلوسنه قدر اولان وقوعاتى تعقيب وتحرير ايلمشلردر .

دولت عثمانيه نك تأسسندن نعيمانك باشلاديغى تاريخه قدر كذران اولان ازمنه وقوعاتى ايچون ايسه خواجه سعدالدين افنديك « تاج التواريخ » ى و آندن صوكره سى ايچون دخى پچوى تاريخنك برقسمى وقعه نويسلرك يازديغى تاريخلره الحاق اولنه رق وقايع دولت عليه نك سلسلهٔ شئوناتى تكميل ايدلمش و رابطه محافظه اولنمشدر .

سلسلهٔ وقوعاتده عدم موجوديتى كوريلن ١١٤٢ سنه سى حادثاتنك ضبط ايدلمامسى سببى شايان تدقيقدر .

تحرير ايدلمين بوييل وقوعاتى چلبى زاده اسماعيل عاصم افندى ايله سامى بكك وقعه نويسلكلرى آراسنده در . بونلردن برنجيسى ١١٣٥ سنه سى رمضاننك يكرمى سكزنجى كونى وقعه نويس اولديغى حالده برسنه يه قريب زمان اولندن يعنى ١١٣٤ سنه سى ذى القعده سى ابتداسندن بالابتدار ١١٤١ سنه سى نهايتنه قدر وقايع دولت عليه يى منتظماً تدوين ايتديكى ميدانده موجود بولنان كتابيله مثبت ايسه ده وقعه نويسلكدن

—— ٤٣ . بوفرمانده : شهنامه خدمتنده اولان كاتبلر ومصور ومذهبلر شهنامهٔ همايونه متعلق اولان اموردده مشاراليه مراجعت ومتابعت ايدوب مخالفته جواز كوسترميه لر .» ديه شهنامه جيلرك معيتى ده كوسترلمشدر.

فراغتی تاریخی صورت قطعیه‌ده معین دکلدر . بوجهت « عثمانلی تاریخ ومورخلری » نامی آلتنده تذییلاً طبع اولنان « آینهٔ ظرفا » ده دخی تحریر ایدلمامشدر . اوحالده بونك خلفی سامی بكك ابتدای مأموریتنك معین اولمامسی دخی طبیعیدر .

حالبوکه یالکز رامز افندی تذکره‌سنده بوبابده معلومات ویریور وسامی بکك « ١١٤٣ سنه‌سی حدودنده چلبی زاده افندی یرینه وقایع نویس اولوب ایکی بچق سنه مقداری ضبط صحیفهٔ حوادث ایله برتاریخ نفیس صفا باعث ترکیب ایتمشلردر » دییور .

رامزك بوافاده‌سندن اك اول خاطره کلن ابراهیم پاشانك مصاحبی وکتابجیسی اولدیغی جهتله مشهور ندیمك سلطان محمودك جلوسندن صوکره فجیع بر صورتده وفاتی کبی پاشانك منتسباندن اولان چلبی زاده عاصمك دخی اووقعه‌نك نتیجه‌سی اوله‌رق نظردن سقوط ووقعه نویسلکدن انفصالیدر .

صبحی افندینك تاریخنده جلوس محمودخان اولده سامینك « تحریر حوادث یومیه‌یه مأمور » اولدیغی بیانی رامزك سامی بکك وقعه نویسلکه تعیینی حقنده‌کی روایتنی تأیید ایدر . کذلك صبحی افندینك سامی ایله خلفی شاکر بکك «ضبط وتحریرلری اولان اجزای فصاحت قرین بووقته دك شیرازه بند تنظیم وتدوین » اولمدیغی بیلدیرمسی سامینك آیریجه تاریخ تحریر وتدوین ایتدیکی حقنده‌کی رامزك بیانتی ردایلر . معمافیه سامی بکك قیدوضبط ایتدیکی وقوعات‌اوراقنك اخلافندن صبحی‌افندی‌یه دور ایدلدیکی کرك آینهٔ ظرفاده وکرك سائر تاریخده مندرجدر .

بوحالده ١١٤٢ سنه‌سنك چلبی‌زاده عاصم افندی مأموریتنده داخل اولدیغی‌حالده تحریر ایده‌مدیکی آکلاشیلیور . حالبوکه بونك سلفی راشد افندی‌یه یاپدیغی کبی سامی بك دخی آنك براقدیغی یردن اعتباراً یازمسی لازم کلور ایدی . لکن رامزك ایکی بچق سنه‌لك وقوعاتی محتوی

تاریخی اولدیغنی بیانی بونك جلوس محمودخان اولدن کندیسنك وفاتنه قدر اولدیغنی آکلاتیور. صبحی‌نك دخی سامینك جلوس محمودخان اولدن ابتدا ایله تحریر ایتدیکنی بیلدیرمسی دخی بونی تأیید ایدر. بوتقدیرده سامی بکك اوزمان وقوعاتی قصداً یازمدیغی وبوصورتله او وقوعاتك پس‌پردهٔ کتمانده قالمسنه سبب اولدیغی خاطره کله بیلیر. صبحی افندی دخی قلمه آلدیغی تاریخی سلطان محمود اولك جلوسنی نتیجه ویرن اختلال عظیمك باشلانغجی اولان ۱۱۴۳ سنه‌سی ربیع الاولنك اون بشنجی کوننده ابتدا ایده‌رك چلبی زاده‌نك براقدیغی زماندن او آوانه قدر اولان حادثات حقنده برشی یازمامشدر. لکن صبحی افندی بواعتراضك وارد اوله‌جغنی کشف ایدرکبی تاریخنده تحریر وقوعاته، وقعه نویسلکه تاریخ تعیینی اولان ۱۱۵۲ سنه‌سندن ابتدار ایتدیکی حالده سامی ایله شاکرك جلوس محمودخان اولدن ۱۱۴۷ سنه‌سنه قدر یازمسنه نظر ۱۱۴۸ سنه‌سندن باشلامسی حقنده اراده اولنه‌رق او وجهله ابتدا ایتمش و مؤخراً وقوعبولان امر و فرمان اوزرینه جلوس محمودخان اولدن باشلامش اولدیغنی بیان ایله‌مشدر. دقت ایدیلیر ایسه فی الواقع صبحی افندینك تاریخنده سلطان احمد ثالثك فراغتیله سلطان محمود اولك جلوسنی نتیجه ویرن حادثهٔ اختلالیه‌نك علل واسبابندن بعضلرینك ۱۱۴۲ سنه‌سنده ظهور ایتدیکی عیاندر.

بعض ارباب تدقیق بونی بروجه آتی بیان ومحاکمه ایدیورلر: سامی بك چلبی زاده‌نك براقدیغی زماندن سلطان محمود اولك جلوسنه قدر اولان زمان وقوعاتی یا، شایان ذکر حادثات تاریخیه کوره‌مدیکندن ترك ایتمش، یاخود قصداً براقمشدر. اوزمانك وقوعاتی اهمیتدن عاری اولمدیغی آکلاشیلیور. زیرا ۱۱۴۳ سنه‌سی ابتداسنده وقوعبولان اختلال مدهشك اسبابی بوزمانده حاضرلنیور، آنك باشلانغیجی ۱۱۴۲ سنه‌سنده آرامق ایجاب ایدر. حتی بواختلاله تواریخ عثمانیه‌ده کوستریلان اسبابدن بریسی اولان تأثیرات خارجیه یعنی شرق وایران انتباهاتی وعثمانلیلره وقوعبولوب

سنه‌لرجه تمادی ایدن تأثیراتی بوسنه‌ده باشلامشدر . حالبوکه وقعه‌نویسلر هیچ برداخلی وخارجی وقوعات بوله‌ماسه‌لر بیله بعض سنه‌لر وقوعاتنی عزل ونصب وسائره ایله تحریر ایده‌رك براز اول زمانمزده اولدیغی وجهله جراید منتشره‌نك توجیهات رسمیه ستونلرینه ووقوعات روزمره‌سنه بکزه‌تیرلردی . آندن طولایی برنجی احتمال شایان نظردکلدر . ایکنجی احتمال وارددر ، زیرا سامی بکك ابراهیم پاشایه خصومتی وارایدی . اوذاتك زمانه عائد وقوعاتك کندیسی طرفندن ضبط ایدیله‌جك قسمنك اولنی اهمال و آخرینی یعنی زمان فلاکتنی بوتأثیر تحتنده یازه‌رق ملت عثمانیه‌نك یتشدیردیکی اعاظمك برنجیلرندن اولان اویله برذاتی الی آخرالایام انظار ملتده لکه‌لی بولنمغه مجبور ایتمشدر دییورلر .

صبحی‌نك رامزی تأییداً سامینك سلطان محمود اولك جلوسندن اعتباراً تحریر وقایع ایتدیکی افاده‌سی بوصوك احتمالك اولنی تأیید ایدر . ابراهیم پاشانك عصرینی ادراك ایدن رئیس الکتاب دلاور زاده عمر افندینك عثمان زاده تائبك « حدیقة الوزرا » سنه تحریر ایلدیکی ذیلك آخرنده بوذاتك احوالندن بیان ایتدیکی برنبذه نه‌درجه عالی همت ، محب ملت ودولت اولدیغنه دلالت ایدر ، ارباب اختلالك اشاعه ایدوب صحائف تواریخه انتقال ایدن عزویاتنك نه‌مرتبه‌ده اکذوبه اولدیغنه دلیلدر ؛ بوده ذکر اولنان احتمالك نهایتنی تأکید ایدییور .

بوحالده اوسنه وقوعاتنك سبب ترکنی آکلامق ایچون سامی بکك ترجمهٔ حالنی تدقیق ایتمك ایجاب ایدر . حالبوکه بزده اهمیتله نظر ایدلمیان برحال الازیاده تراجم احوالدر . تاریخلرده وتذاکرده کوریلان نصب وعزل مأموریت مشاهیردن معدود بر ذاتك ترجمهٔ حالی اوله‌مز ، اولسه اولسه سجل احوالی اوله بیلور . مشاهیردن برکمسه‌نك ترجمهٔ حالی آیینهٔ افعالی اولملیدر ، مسلکنده ایی وکوتو اجرا ایتدیکی تأثیری بیان وایضاح ایتملیدر ، حال وعادتندن بحث ایله‌ملیدر . مع مافیه بزده بوصورتله یازلمش ترجمهٔ حال یوقدر ، یالکز سجل احوالدر . یالکز

بعض تراجم کتابلرنده ومجموعه‌لرده بعض ذواتك ـ اوده بك اندر اوله‌رق ـ نوادری منقولدر . بوکا وآثارینه نظراً مشاهیرك اوصورتله ترجمهٔ حالنك استنباطی ضروریدر .

هرنه حال ایسه تذاکر شعرایه وبعض تواریخ ومجامیعه نظراً سامینك حیات رسمیه وخصوصیه‌سنه دائر بوله‌بیلدیکمز معلوماتی بروجه زیر درج ایدییورز :

سامینك اسمی مصطفی‌در . استانبولده تولد ایتمشدر . پدری دیوان همایون خواجکاننده آربه امینی عثمان افندی اولدیغی جهتله « آربه امینی زاده » لقبیله معروف ایدی . مناصب دیوانیه‌دن اولان کوچك اوقاف، کوچك روزنامه ، خاصلر خواجه‌لکی ، شهر امانتی ، موقوفاتی ومناصب سائره‌ده بولندی . ١١٤٦ سنه‌سنده وفات ایتدی[١] .

سامی شاعرلکی سایه‌سنده ابتدای اقبالندن اعتباراً صدراعظم شهید علی پاشایه انتساب ایتدی . بوانتسابنی سریعاً تزیید ایلدی . علی پاشانك مصالح دولتی مشاوره وفضیلت ومعارفه دائر مذاکره‌ده بولندیغی انجمنه داخل اولدی، که بونك اعضاسی اوزمان باب عالینك دکل دولتك الك ممتاز رجالی اولان الحاج مصطفی[٢] ، عارفی احمد [٣] ، سلیم [٤] ، دری[٥]، افندیلر و رحمی بك [٦] کبی ارباب علوم ومعارف ایدی . سامی علی پاشانك واردین حربنده مقتولیتی اوزرینه استادندن محروم قالدی .

[١] رامز تذکره‌سی دیکر تذکره‌لره مخالف اوله‌رق ١١٤٥ سنه‌سنده وفاتنی بیان ایدییور .

[٢] بوذات وزیر کتخدالغی کاتبی ایکن شهید علی پاشانك ابتدای وزارتنده منظوری اولوب مکتوبجیلغنه تعیین و١١٢٦ سنه‌سنده رئیس الکتاب [خارجیه ناظری] نصب ایتدی. دفتر امینی ایکن ١١٤١ سنه‌سنده اولدی. کتابت وامور ادارهٔ دولتده بی‌نظیر ایدی .

[٣] دیوان افندیلکندن یتشن بوکسه خواجکاندن ایکن ١١٢٢ سنه‌سنده مکتوبی صدرعالی ، ایرتسی سنه تذکرهٔ اول و١١٢٧ سنه‌سنده مقابلهٔ سواری اولدی. رئیس الکتاب(١١٢٩)ومیرمیران ووزیراولدقدن وبرچوق والیلکلرده(*)

ابراهیم پاشا صدارته کچدکده علی‌پاشا زماننده مستشار دولت اولان ذواتدن عارفی احمد ، الحاج مصطفی افندیلری التزام ایتدی . بونلری امور دولتده‌اولکی کبی مشاور صفتیله بولندردی . دری افندی‌دخی کار کذارلغیله کندیسنی قورتاردی . سامی بك ایله برابر رحمی وسلیم‌افندیلر بوندن خارج طوتلدی .

بزجه بونك تأثیرندن وعطا تاریخنجه علی پاشانك حقنده کوستردیکی رعایت وحرمتله « کندوسنه جلب وتعشق » ایتدیردیکندن طولایی سامی اوزماندن اعتباراً « لنك ولوك اوچ سنه تك وپودن صوکره قوهٔ عاقله‌سی دوچار ضعف » اولدی . تیمارخانه‌یه کیره‌مینجه اقاقت‌بوله‌مدی [٦] .

سلطان‌احمد ثالث زمانی شعرانك الکزیاده کثرتلی برزمانی اولدیغندن بونلر ایچون نظام وقاعده تعیین ایدیلدی . آنلره نظارت ایتمك‌ایچون دخی ابراهیم پاشانك ملتمسی «عثمان‌زاده احمد تائب» باخط همایون «سلطان‌شعرا»

(*) بولندقدن‌صوکره ١١٤٦ سنه‌سنده اعدام اولندی. ایران‌سفرنده‌سرعسکرلکله بولنه‌رق پك زیاده حسن خدمت ایتمشدر . شجاعتله مشتهر وشعر وانشا ایله متعارف ایدی . نخوت وحدت طبع ایله دخی موصوفدر .

[٣] طریق علمیه‌دن بولنان بوذات کوردیکی حقارتدن طولایی بروسه‌ده ساکن‌ایکن علی‌پاشا ١١٢٧ سنه‌سنده استانبوله‌کتیردوب نشانجی نصب‌ایتدیردی. ١١٣٨ سنه‌سنده فتوی امینی ایکن اولدی .

[٤] وانلیدر. دیوان همایون قلمنه مداوم‌ایدی. ١١٣٢ سنه‌سنده ایلچیلکله ایرانه کیتمش ، عودتنده باش محاسبه‌جی اولمش ، ١١٣٧ سنه‌سنده وفات ایتمشدر .

[٥] حبش والیسی مصطفی پاشانك اوغلی اولملە حبشی زاده دیه معروف ایدی . دیوان همایون خواجکانندن ایکن علی پاشا زماننده کوچوك وبویوك تذکره‌جیلك ایتدی . ١١٣٧ سنه‌سنده وفات ایتدی .

[٦] سامی بکك لاجل استقرار تیمارخانه‌یه کیدن احباسنك سؤال خاطرلرینه جواباً :

زنجیر جنون اولدی بم طوقه معتاد · مجذوب الٰهینك اولور سبحه‌سی فولاد

نظم حکمت جزمنی ایراد ایتدیکی مرویدر. تاریخ عطاء ج ٢ ، ص ١٠٠ .

نصب اولندی[١]. بو شاعرلر سلطاننك اجرای حکومتی ؟ اینسه شعرادن برینك وزنسز ومناسبتسز شعر سویلمسی اوزرینه آنك مخلصنی حبس ایتمك ، شعر سویلتمامك ایدی [٢] !

« نائب » ك ١١٣٦ سنه‌سنده وفاتندن صوکره سلطان شعرالق مسندینك کیمه توجیه اولندیغی ، دوام ایدوب ایتمدیکی مجهولدر ! معمافیه سویلدیکی قصیده‌لرله « سید وهبی » ابراهیم پاشایه انتسابنی پك زیاده تزیید ایتمش ایدی ، حتی ١١٤١ سنه‌سنده تبریز قاضیسی اولوب اورایه کیدر کیتمز « در دولتمدارده لزومی » اولدیغی بیانیله بافرمان عالی استانبوله کتیرلدی [٣]. جلبنك اوسنه یاپیلان مشهور چشمه‌نك تاریخی ایله مناسبتی اولدیغی بدیهیدر . زیرا متعاقباً لوازم انشائیه‌سنك تهیه‌سنه مباشرت ایدلشدر [٤]. معمافیه چلبی زاده اوسنه وقوعاتنی یازدیغی حالده

[١] شهزاده ابراهیمك ١١٣٢ ده تولدی اوزرینه احمد نائب افندینك عرض ایلدیکی تاریخ اوزرینه سلطان احمد خان ثالث طرفندن « مقبول همایونم اولمشدر، عصرك ملك الشعراسی اولدیغی وجوه ایله ظاهر ومطلبی احسان همایونم اولمشدر.» دیه خط همایون صادر اولدیغی مرویدر .

[٢] مناقب کتخدا زاده ، ص ٢٤٢ . نائب بو توجیه وجیهدن طولایی بو قطعه :

طنین انداز کوش چرخ ایکن آوازهٔ باقی چیقارمشکن سپهره مدح ایله سلطان سلیمانی
نه اولدی بویله برخط همایونیله نام آور نه بولدی سایهٔ دولتده شوکت وشانی

ایله فخریه خوان اولدی .

[٣] حالا تبریز قاضیسی اولان وهبی حسین زیدت فضائله یه حکم که سنکه مولانای مومی الیه سن سنك بو طرفده لزومك اولمغله اشبو امر شریفم وصولنده تبریزه عزیمتکدن مقدم نائب تعیین وارسال ایلدوکك مولانا (...) زید علمه‌یی دستور مکرم مشیر مفخم نظام العالم حالا تبریز محافظی اولوب تبریز طرفنه مأمور طوائف عسکره باش بوغ اولان وزیرم مصطفی پاشا ادام الله تعالی اجلاله معرفتیله یریکه نائب نصب وتعیین وسن قالقوب در دولتمدارمه کلمك بابنده فرمان عالیشانم صادر اولمشدر بیوردومکه فی اواسط ش سنه ١١٤١ . مصطفی پاشایه دخی بو مآلده برفرمان یازلمشدر .

[٤] مرمره نائبنه وضابطنه حکم که

ذکر اولنان چشمه‌یه دائر حرف واحد سویلمامش وصنایع عثمانیه‌نك براثر نفیسی اولان بوچشمه‌نك معماری اولان صاحب دهانك اسمی مجهول قالمشدر . مع مافیه چلبی زاده‌نك ١١٤١ سنه‌سی وقوعاتنی تماماً ضبط ایتمدیکی دیوان‌همایونك او سنه‌یه عائد قیوداتنك تدقیقاتندن مستبان اولیور، که تاریخ عثمانینك حین تحریرنده بوجهتك نظر اعباره آلنه‌جغی بدیهیدر. سید وهبینك قازاندیغی اعتبار پادشاهك شاعری بولندیغی حقنده قصیده خوان اوله‌جق درجه‌ده سامی‌یی مجبور ایتمش ایدی .

سلطان احمد ثالث باب همایون پیشکاهنده‌کی ذکر اولنان چشمه‌یی بنا ایتدیردکده تاریخ اولمق اوزره بالذات :

آچ بسملیله ایچ صویی خان احمده ایله دعا

مصراعنی بولمش وبونك برقصیده ایله تتویجنی امر ایتمش ایدی .

سید وهبی وسامی‌نك بوبابده یازدیغی قصیده‌لردن برنجیسنك‌کی چشمه‌نك اطرافنه نقش ایدلدی [١] . سامی ایسه سید وهبینك کندیسنه

سرای جدیدهٔ عامره‌م باب همایونی پیشکاهنده حسبة اه تعالی وطلباً لمرضاة زبدالاعلی طرف همایونمدن مجدداً بناسنه مباشرت اولنان چشمه‌سار ایچون مرمر طاشك لزومی اولمغله اقتضا ایدن بهالری بنا امینی طرفندن ویرلك اوزره تعیین اولنان مباشر خاصکی معرفتیله کوندریلان دفتر موجبنجه صاف وبیاض وطمرسز اولمق اوزره ذراع مرمرطاش قطع وتدارك اولنوب عجالةً قایقلره وضع وتحمیل وبرکون مقدم استانهٔ سعادت آشیانه‌مه نقل اولنمق بابنده فرمان عالیشانم یازلمشدر فی‌اواسط ن سنه ١١٤١

[١] معلم ناجی مرحوم : روایت مذکوره‌یه کوره سلطان احمد ثالث تاریخ اولمق اوزره :

بسمله‌یله ایچ صویی خان احمده ایله دعا

مصراعنی تنظیم بیورمش اولدیغی حالده درت اکسك کلمش ایدی .وهبی بونی:

آچ بسمله ایله ایچ صویی خان احمده ایله دعا

صورتنه افراغ ایله حسابی اکمال ایتدکدن صوکره بووزن وقافیه‌ده صاحب مصراعك اوصاف شاهانه‌سنی حاوی برده قصیده یازمشدر . شاعرك انفس قصائدی عد اولنان بواثر تاریخ ایله برابر چشمه‌نك اطرافنده منقوشدر .

تاریخ سلطان احمدك جاری زبان لوله‌دن

ترجیحنی ابراهیم پاشانك نفوذ وتأثیرینه حمل ایلمش ایدی، که کندیسنجه بوخصوص ابراهیم پاشا طرفندن استشارهٔ دولتدن خارج طوتلمسی ثانی ایدی. ایشته سامی بکك حیات خصوصیه ورسمیه‌سنه عائد اوله‌رق معلومات بوندن عبارتدر.

مصراعیله کیفیت اکالی ظریفانه ادا ایتمشدر. «دیبور. حالبوکه بوروایت مشهوره هیچ برمجموعه‌ده کوریله‌مدیکی کبی طرز قدیم ادبه سالك بقیهٔ شعرانك دخی بوبابده معلوماتی یوقدر. مناقب کتخدا زاده‌ده بوجهت دیکر برصورتله مرویدر (ص ۱۰۷) ، شویله‌که : سلطان احمد ثالث باب همایون خارجنده‌کی چشمهٔ کبیرهٔ مصنعه‌یی بنا ایدر. تاریخ مصراعنی کندی بولور ؛ مصراع بودر :

خان احمده ایله دعا اچ بسمله‌یله ایچ صویی

اووقت چوق شعرا بولنور وعثمان زاده سلطان شعرا نصب اولنمش ایسه‌ده بومصراعه قصیده یورودەمزلر. زیرا هم قافیه‌سی تنك اللی التمش بیت لازمکه چشمهٔ کبیره طولسون عاجز قالورلر او زمان اسکی وهبی‌که سید وهبی دیرلر حلبده منلا ایمش تاریخ مصراعی لفله وهبی‌یه برمکتوب یازارلر جیفته تاتار ایله کوندررلر. وهبی مکتوبی آلور مصراعی کورور قافیه‌تنك اولدیغنی اکلر. فقط مصراعك آلتنی تااوستنه کتورر اووقت :

آچ بسمله‌یله ایچ صویی ایله دعا خان احمده

اولور قافیه‌کنکشلنور. سلطان احمد مرحوم دخی تاریخی بویله‌تنك مخصوص یاپمش بوله‌مسونلر اوزولسونلر دیو. لکن وهبی مرحوم قولایجی بولور، قصیده‌یی یورودور عصرك شعراسنه دخی بونك اوزرینه :

وهبی خموش اول بسته‌لب ، حدك دکل ایله ادب

سندن مقدم اولدی هپ . شاعرلره بردن صلا

بیتیله براز حرف انداز لطائف اولور .

حاصلی بووجهله ترتیب ایدر قصیده‌یی حلبدن بورایه کوندرر . استانبولده شعرا بقارلرکه قصیده ترتیب اولمش کلمش ممنون اولورلر ووهبی‌نك بولشنه خوشلنورلر . سلطان احمد مرحوم دخی حظ ایدر چشمه‌یه یازدیرر .

بوایکی روایتك خلاف اولدیغنی آکلاشیلور . زیرا سلطان احمدك مصراعی معلم ناجینك ومناقبك بیاناتی وجهله اکسك وقاریشیق اولمدیغی وهبی وسامینك قصیده‌لرنده عینی اوله‌رق محرر بولنمسیله مستدلدر. باخصوص مناقبك عثمان‌زاده‌نك اوزمان وفات ایتدیکی حالده حیاتده بولندیغنی ووهبی‌نك حلبده ۱۱٤۳ سنه‌سندن صوکره حاکم بولندیغی حالده اوزمان اولدیغنی بیانی غلطات تاریخیه‌دندر .

سامینك شهید علی پاشا زماننده نزد دولتده بولدیغی اعتباری ابراهیم پاشا زماننده ادامه ایده‌میه‌رك متروك قالمسی ، اوزمان معارفك الك درجهٔ بالاترینی بولنان شعروخطایله معروف اولدیغی حالده آنك زماننده بوجهتدن دخی سید وهبی‌یه تقدیم ایده‌میه‌رك چشمه قصیده‌سی مسئله‌سنده‌کی ضربه‌دن درجهٔ نهایه‌ده مأیوس اولمسی جهتلریله حادث اولان منافرت برچوق سنه‌لك وقوعاتك ضبط ایدلمیه‌رك ضیاعنه وارباب اختلال طرفندن اشاعه ایدیلان حوادث کاذبه‌نك حقایق تاریخیه اوله‌رق صحائف تواریخه نقلنه سبب اولدیغنك حقیقته مقارن بولندیغنی تبیین ایدییور. بوبابده ذکر اولنان وقوعاتك سامی طرفندن ضیاعنه سببیت ویردیکی حقنده ارباب تدقیقك ادعاسنده حقلی بولندیغنی کوستریبور .

بو حالده وقعه نویسلرك یازدیغی تاریخلرده بولنمیان بووقوعات ایچون تواریخ خصوصیه‌یه مراجعت مجبوریدر . بونلردن یالکز بروقعه‌یه دائر اولانلرك هیچ برینده بو وقوعات کوریله‌مز. دائما سلطان محمود اولك جلوسندن ابتدا ایدرلر، اسباب جلوسدن برنبذه بحث ایلرلر. عمومی صورتله یازیلنلر ایسه او زمانی کنجلکنده ادراك ایتمش اولان شمعدانی زاده‌نك « مری‌ٔالتواریخ » ی ،آندن پك چوق زمان صوکره دنیایه کلمش بولنان بروسه‌لی فرائضجی زاده سعید افندینك « کلشن تواریخ » یدر .

بونلردن ایکنجیسی ١١٤١ و ١١٤٣ سنه‌لری محرملری وقوعاتی بربرینه قاریشدیرمش و ١١٤٢ وقوعاتی اورته‌دن غائب ایتمشدر .

برنجیسنك اوسنه حقنده‌کی افاده‌سی ایسه شویله‌در: سنه ١١٤٢ رفتن ایلچی‌ٔ میرشرف بجانب اصفهان وحریق شدن خانهٔ اسعدزاده درقره‌مان در بك اوغلو وخارج غلطه ودرالاجه حمام ودرکوچك بازار ودر داخل باب باغچه وآمدن سر مقطوع چرکس محمد بك ازمصر باستانبول وزلزلهٔ شدیده‌در استانبول در اسکلب ومشاوره شدن وقرار دادن سفر عجم عمومادر ذی‌الحجه .

مع‌مافیه سرلوحه‌سی بوصورتله اولدیغی حالده اوحادثاتك دیکرلری حقنده هیچ برسوز سویلیوب یالکز عجم سفرینه قرار ویرلمسی اسبابی حقنده بر صحیفه‌دن زیاده‌جه معلومات ویرییور، که اوده تاریخ صبحی افاده‌سنك باشقه برطرزه افراغ اولنمشیدر.

حالبوکه نادرشاهك احوالنی بیان ایدن تاریخلر بوسنه ظرفنده عثمانلیلرك النده اولان همدان وکرمانشاهانك عجملر طرفندن استیلاسنی وتبریزك اوزرینه حرکت اولندیغنی بیان ایدییورلر، سلطان محمود اولك جلوسنی مبین عبدی نام ذاتك یازدیغی تاریخك مبدأنده‌کی وقوعات بونی تصدیق ایله برابر دها زیاده تفصیل ایدییور [١].

بوبابده دها زیاده تفصیلاتدن صرف نظرله «تاریخ جهانکشای نادری»، «درهٔ نادره» وسائر فارسی آثاره وذکر اولنان عبدینك تاریخنه وولایات عثمانیه‌نك بعضیسنك مضبوط اولان «تاریخ جبرتی» کبی تواریخ خصوصیه‌سنه ومدت مذکوره‌یه عائد دیوان همایون قلمنك مهمه وباش محاسبه‌نك «نذورات» و «احکام» وسائره دفترلرینه مراجعت ایده‌رك وبعض مجموعه‌لرده‌کی قیوداتدن استفاده ایلیه‌رك چلبی زاده‌نك براقدیغی ١١٤٢ سنه‌سی محرمنك ابتداسندن سلطان محمود اولك جلوسنه نتیجه ویرن حادثهٔ اختلالیه‌نك ظهورینه قدر اولان وقوعات داخلیه وخارجیه تحریر اولندی.

عارف

[١] بو عبدی‌نك کیم اولدیغی ذکر اولنان تاریخده یازلمامش وافاده‌سندن دخی بوجهت اکلاشیله‌مامشدر. بوکه رئیس‌الکتاب بولنوب ١١٧٨ سنه‌سنده وفات ایدن مهردار عبدی افندی اولدیغی مظنوندر.